

A család és az iskola érték közvetítő szerepe

A történelem folyamán társadalmunkban, melyet jog, erkölcs és törvények szabályoznak, az ember egyéniséggé fejlődött. Az elmúlt időszakban lezajlott gazdasági változások, az anyagi javak, a piac értékeinek előtérbe kerülése azonban a korábbiakhoz képest más erkölcsi normákat, értékeket, elvárásokat is magával hozott. Minden társadalmi korszakváltás egyben érték váltást is jelent, amely azonban nem mindig jár együtt az értékek megújulásával. Létrejöhetnek értékzavarok is, és elveszhetnek bizonyos értékek, amelyek ellentmondásosak és már nem felelnek meg a kor igényeinek, ugyanakkor fontosnak tartjuk megőrizni azokat, amelyek a nemzeti hagyományokra épülnek.

A kultúra minden társadalomban az egyén viselkedésében nyilvánul meg, aki azt a szocializációs folyamatban az értékeken keresztül sajátítja el. A kultúra számára fontos a család: a gyermek beleszületik a családba, átveszi szülei szokásait, értékeit. Később a társadalomba – egy újabb kultúrába – való beilleszkedése során új értékekkel is megismerkedik, amelyeket átvesz, átalakít önmaga számára.

A társadalomban az egyén egy adott időben a legkülönbözőbb csoportokhoz tartozik, ezáltal a társadalom és az egyén kapcsolata igen sokszínű, összetett. A család minden társadalom számára nagyon nagy jelentőséggel bír, mert intim, nagy kohéziójú, ezáltal érvényesül benne az informális szervezet spontaneitása és a jogrend által meghatározott formális szervezet – norma is.¹

Társadalmi fejlődésünket végigkísérik azon törekvések, melyek segítenek abban, hogy az egyén és a társadalom között eleven, konkrét kapcsolat épüljön ki. Ebben a kapcsolatban a család meghatározó jelentőségű, mert közvetítő szerepe az egyén gazdagodását, sokoldalú fejlődését, emberségének próbáit a legkülönbözőbb helyzetekben biztosítja. A család történelmileg meghatározott szociális csoport, mely a társadalom legkisebb önálló egysége. Fontos szerkezet, mert biztosítja a társadalom emberutánpótlását, mennyiségileg és minőségileg egyaránt. Mint elsődleges csoport, közvetítő egység az egyén és a társadalom között – az egyénben az adott társadalom viszonylatai jelennek meg, illetve a társadalom viszonyai az egyén magatartásában realizálódnak.

---

¹ Varga István, „Családi szocializáció és a korszerű család,” in *Pedagógiai antológia IV*, szerk. Gácsér József, (Szeged: JGYTF Kiadó, 1997)

A család elsődlegessége abban áll, hogy:

1. a legkorábbi életszakasztól kezdve hat a fejlődő egyénre,
2. érzelmi kötélékei hosszan tartó hatása alapvető érzelmi és viselkedési modelleket vés be a személyiségbe, és ezeket, mint diszpozíciókat, továbbvisszük az életbe,
3. közvetíti a családi és társadalmi értékrendszert, és így előkészíti az egyént arra, hogy teljes értékűen vegyen részt a társadalom működésében.²

A családi szocializáció lényeges mozzanatai közé tartozik a társadalom, ill. az adott család értékeinek, normáinak továbbadása és interiorizálása, a magatartási-viselkedési sémák betanítása, életformák átszármasztatása.

A család közvetlen példák alapján közvetíti a fiatal felé a társadalom legkülönbözőbb értékrendjét, álláspontját, magatartásmódját. A gyermek számára meghatározó azoknak a magatartási mintáknak a megismerése és interiorizálása, amelyeket azok a személyek tanúsítanak, akikhez érzelmileg erősen kötődik, akikkel azonosul. Ezek elsősorban a szülei. A szülők viselkedése kezdetben az egyetlen lehetséges válasz. Később is, amikor már sok más magatartásformával ismerkedik meg, bizonyos helyzetekben önkéntelenül is a szülőktől látott reagálás ugrik be elsőnek.³

A család a gyermeki fejlődésnek alig pótolható körülménye. Bár az elsődleges kötődés az életkor növekedésével szociális szeretetté alakul át, a család még serdülőkor után is az egyik legfontosabb referenciacsoport az egyén életében. A család az egyéni filozófia, identitás forrása, a külvilágra vonatkozó információk közvetítője, értékelője az egyén felé. A család játssza a legfontosabb szerepet az önértékelés és énkép kialakulásában. A szülők tudatos és tervezett nevelői munkáján kívül fontos szerepet játszik a fejlődésben a család szerkezete, a családi funkciók teljesítése, a családtagok közötti kapcsolatok. Ez a rendkívül komplex folyamat a mindennapi családi élet hatásai által akaratlanul megy végbe, de olyan tényezők természetesen szerepet játszanak benne, mint az adott család társadalmi helyzete, életmódja, életvitelének stílusa, a szülői felek egymáshoz való viszonya, az anya-apa gyermekhez fűződő kapcsolata, és a testvérek egymáshoz való viszonya. A kedvező családi légkört befolyásolják a partnerek, a szülők és a gyermekek, a gyermekek közötti kapcsolatok.⁴

A szülők által közvetített értékek elősegítik a gyermekek társadalomba való beilleszkedését, és értelmet adnak az életüknek. A szülők erkölcsi értékei a gyer-

---

² Bagdy Emőke, *Családi szocializáció és személyiségzavarok*, (Budapest: Tankönyvkiadó, 1986)

³ Cseh-Szombathy László, „A családi értékek változása és ennek hatása a családi funkciók alakulására,” in: *A nevelés társadalmi alapjai*, szerk. Bakacsiné Gulyás Mária, (Szeged: JGYTF Kiadó 1995), 141-153.

⁴ Bujnová Eleonóra, „Család-formák, család típusok, nevelési attitűdök,” in *A nevelésméлет alapkérdései*, szerk. Dombi-Alice, Oláh János és Varga István, (Gyula: APC Kiadó, 2004), 231-241.

mekek számára tájékoztató pontot jelentenek, amelyek segítik a helyes út megtalálását.

A családról folytatott vitákban gyakran találkozunk azzal az állásponttal, amely magát a családot, életünk egyik alapvető értékének tekinti. Olyan értéknek, amelynek fenntartása, megőrzése egyéb irányú magatartásunkat is motiválja. A családnak, mint önálló értéknek alaposabb vizsgálata rávilágít arra, hogy többnyire csak fedőfogalom a család, és mögötte valójában egyéb értékek vannak, amelyek érvényesülését az emberek a családtól várják.

A családi nevelés előtörténetének, az oktatás hatásának pontos ismerete, a szakmai fejlődés szempontjából kívánatos nevelési célértékek és az adott életkor sajátosságaihoz jól igazodó nevelési eljárások népszerűsítése az oktatási intézmények nevelőmunkájának hatékonyságát is jelentősen fokozhatja. Az emberi élet célratoró, tehát nincs jövő a célok ismerete nélkül. Ezért fontos számunkra a követendő példa, a pozitív életkép kialakítása, melyet nemcsak a család nyújt, de nagymértékben befolyásol az iskola. A társadalmi integráció folyamatában az iskolába lépés idején megvalósuló minősítésnek döntő szerepe van. Könnyű a feladata a pedagógusnak, ha a gyermek mikrokörnyezetében tanultak hasonlóak az iskola értékrendszeréhez, normavilágához. Jelentősebb kihívás előtt áll akkor, ha a gyermeket körülvevő kulturális rendszer jellemzői nagyban eltérnek az iskola által közvetített értékrendtől.⁵

Az iskola feladata kettős: egyrészt az oktatás, másrészt a személyiség alakítása, önismeretre készítése, tehát a valóságos embernevelés. A kultúra, a társadalom, a család, a környezet feltételeivel sem könnyű összhangba hozni a nevelésnek a személyiségfejlesztéssel kapcsolatos feladatait. Ugyanakkor, amikor az iskolában bizonyos magatartásminták kialakítására törekszünk, azt is tudatosítanunk kell, hogy az iskolán kívüli világban nem egészen az általunk javasolt szabályok érvényesülnek.

A környezetben tapasztalt modelleknek óriási szerepük van a viselkedési formák kialakulásában. A családban, a szűkebb vagy tágabb társadalmi közegben elsajátított minták hatnak a gyermekek magatartására, s természetesen elsősorban abban a közegben határozzák meg viselkedésüket, amelyben azokat elsajátították. Gyakran tapasztalhatjuk, hogy az iskola ettől eltérő viselkedési formákat tanít, amelyek csupán az iskolai szituációkban érvényesülnek.

Kozéki Béla szerint az iskolában az egész személyiség fejlesztése a cél, természetesen a lehetőségek határai között. Az iskolai motiváció a gyermeknek arra a vágyára, törekvésére épül, hogy minél inkább megfeleljen az iskola elvárásainak, hogy minél többet elsajátítson abból, aminek elsajátításához az iskola jelenti a nagy lehetőséget, hogy értékrendszerét, morális magatartását is mindinkább az-

---

⁵ Solymosi Katalin, „Fejlődés és szocializáció,” in: *Pszichológia pedagógusoknak*, szerk. Kollár Katalin és Szabó Éva, (Budapest: Osiris Kiadó, 2004), 29-50.

zal összhangban alakítsa, amit az iskola a társadalmi elvárásokból, értékekből, követelményekből közvetít. Az iskola fejlessze jellemüket, szoktassa rá őket az erőfeszítés vállalására, a jól végzett munka örömére, segítsen abban, hogy értékes emberekké váljanak.⁶

Az iskola tehát, mint a személyiséget formáló egyik tényező, mint „szocializáló műhely”, explicit és implicit formában a társadalmi értékek közvetítője. Kultúrákövetítő funkciói közé tartozik bizonyos magatartási normák interiorizációjának elősegítése. A folyamat eredményességéről olyan visszajelzést ad, amely a gyermekek magatartását és teljesítményét a társadalmi beilleszkedés szempontjából minősíti.⁷

Iskoláinkban a pedagógusok sajnos gyakran megfélemeznek a nevelésről, mert fontosabbnak tartják az információk tömegének átadását. Holott nagy szükség van a társasági életre való nevelésre is, mivel gyakran tapasztaljuk, hogy sok gyermek az iskolában sem tud viselkedni, és ha bekerül egy társaságba, ez a helyzet csak súlyosbodik. Ezért a gyakorlatban, konkrét élethelyzetekben, szimulációs játékokban kell őket megtanítani a társasági normákra, a viselkedés kultúrájára. Fontosnak tartjuk, hogy a pedagógus együtt éljen, együtt érezzen a gyermekkel, átadva nekik az általa elfogadott, preferált értékeket. Ehhez nélkülözhetetlen az iskolán kívüli nevelés, különböző szakkörök, irodalmi körök kialakítása, ahol az iskolán kívüli szabályok a mérvadók, ahol a tanuló egyenrangú lehet tanárával, egy olyan közösségen belül, melyben mindenki szabadon megnyilvánulhat. A tanulás nem szűkíthető le az ismeretszerzésre, motívumait sem kereshetjük csupán a kíváncsiságból fakadó tudásvágyban. Az emberi kapcsolatok szerepe itt is nyilvánvaló. A kisgyermek mindent a szeretett személyek kedvéért tesz, de a kifejlett személyiség is a közösség hasznára fejleszti magát, végső soron ez minden alapvető emberi tevékenység alapmotívuma. Ahogy az értelmi és érzelmi jellegű motívumoktól, úgy a morális motivációtól is elválaszthatatlan az iskolai tanulás: a kötelességtudat éppúgy alapvető tulajdonság a gyermek magatartásában, mint ahogy a felnőttet is nagyrészt saját önbecsülése és a társadalmi igényeknek való megfelelés vágya készíti kitarító önművelésre.⁸

Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés: milyen legyen a pedagógus? A pedagógus személyiségének alapvető jelentőséget kell tulajdonítanunk. A pedagóguspálya lényegében hivatás, melynek szépségeit csak nagyon nehéz munka árán lehet igazán értékelni. Ropant felelősségteljes feladatot teljesít, hiszen munkájának lényege az, hogy tudását átadva, a jövő emberének személyiségét alakítsa. Ezért kell a pedagógusnak kifejlett, teljes személyiséggel rendelkeznie, amelyhez hoz-

⁶ Kozéki Béla, „Az iskolai motiváció,” in *A neveléslektani kutatások aktuális kérdései*, szerk. Kürti Jarmila, (Budapest: Akadémia Kiadó, 1990)

⁷ Kučerová Soňa, „Člověk – hodnota – výchova,” (Prešov: Grafotlač 1996)

⁸ Patai Ilona, „Értékközvetítés és értékorientáció és értékközvetítés korunk változó iskolájában,” in *Újítás és hagyomány a neveléstudományokban*, (Nitra: UKF FSS, 2007), 39-55.

zasegíti őt tudása, módszertani ügyessége, érzelmeinek gazdagsága és értékrendje. Legfőbb feladata, hogy ismerje meg a gyermekeket, kibontakoztassa a bennük rejlő képességeket, és felkészítse őket az életre, amely értékeket és javakat teremt.

Az eredményes pedagógus alapképességei közé soroljuk a feltétel nélküli elfogadás képességét, az empátiát és a kongruenciát. A pedagógusnak nemcsak megfelelő szaktudással, hanem fejlett morális érzéssel is kell rendelkeznie. A tanítványokra való hatni tudás szerintünk a pedagógus személyiségének legfontosabb vonása. A nevelés nem lehet eredményes, ha a nevelőből hiányoznak az olyan személyiségjegyek, mint például az emberszeretet, a türelem, az empátia, az önzetlenség, a másság elfogadása, az áldozatkészség, az önismeret, az önkontroll és a felelősségvállalás. A pedagógus tanítványainak vezetője, ezért a vezetői személyiség vonásai sem hiányozhatnak belőle: nagyon fontos a döntésképeség, a kreativitás, továbbá az optimizmus, a határozottság és a rugalmasság, a nyitottság és a türelem, a tudatosság, a szervezőkészség és az igazságérzet.

Az egyik pedagógus jó módszertani felkészültséggel rendelkezik. Alapvetően teljesítményorientált: szigorú és következetesen törekszik jó eredmények elérésére. Rendkívül érzékenyen reagál a fegyelemsértésre és a tanulmányi mulasztásra. Bánásmódját a tanulók teljesítménye és szorgalma határozza meg.

A másik pedagógus módszertanilag ugyancsak képzett: alapvetően gyermekszerető, segítőkész. Pedagógiai munkájában az iskolai követelményeket nem tekinti kizárólagos szempontnak. Ezért előfordul, hogy a tananyag ütemezését kissé lazábban kezeli, alkalmazkodik a gyermekek haladási lehetőségeihez. Bánásmódja a szigor és a lágyabb, szeretetteljes viselkedés ötvözete.

A tanár a magatartásbeli problémákat a különböző mértékben strukturált osztályokban különböző módon ítéli meg. Fontos tehát, hogy a pedagógus türelmes, segítőkész magatartása mintául szolgáljon a gyerekek számára az interperszonális kapcsolatok alakításában, továbbá több lehetőséget kínál az együttműködésre, a kölcsönös megismerésre és segítségnyújtásra.

A pedagógus és az osztály együtt egy olyan társas mikrorendszert alkotnak, melynek alapstruktúráját a vezető pedagógus hivatott meghatározni és fenntartani, aki fontosnak tartja a rábízott tanulók teljesítményének és az iskolai viselkedési normák betartásának folyamatos és rendszeres ellenőrzését és értékelését.

A fiatal személyiség formálódásában a családi és az intézményes nevelés csak kiegészítik és nem helyettesítik egymást. Ezért a személyiségfejlődést nemcsak a családi nevelő hatásokkal kell biztosítanunk, hanem az iskola és a család együttműködésével is, mint jelentős személyiségformáló tényezővel.